

Homonatsionalismi kriipiv visioon

Samma osutab paljudele haiget saanud inimestele, kelle kogemused rahvuslikus kultuuripärandis ei kajastu ning kelle sobivus olla rahvuslik subjekt on siiani mõne meelest küsitav.

TERJE TOOMISTU

Jaanus Samma isikunäitus „Muster“ Tartu Kunstimaja monumentaalgaleriis kuni 23. V.

Mis juhtub, kui homoerootilisi fetišobjekte kaunistavad rahvuslikud mustrid? Mis juhtub, kui tuua homoseksuaalsus rahvuslikku mustrisse?

Ameerika soouuriija Jasbir K. Puar kirjutab oma 2007. aastal avaldatud raamatus¹ homonatsionalismist rahvuslikkusena, millesse on lülitatud homoseksuaalsus. Homonatsionalism märgib teatud tüüpi *queer*-subjektide kuulumist rahvuse hulka. See on samm edasi homonormatiivsusest, mis viitab normi loovatele protsessidele LGBT-kogukonna sees.

Homonormatiivsuse ideed käsitles esimest korda Lisa Duggan², kes väidab, et seeläbi lähenevad seksuaalvähemused heteronormatiivsele hegemooniale. Kui aga seksuaalvähemused mudeldavad oma suhteid heteroseksuaalsetest normidest lähtudes, näiteks idealiseerides geiabielu või reproduktiivset tuumikperekonda, kitsendatakse ühtlasi erinevate kvääride eluviise. Igasugune norm loob ja kujundab paratamatult ka seda, mis jääb normi piiridest välja. Homonatsionalism haarab aga homonormatiivsed identiteedid ja praktika oma rahvusliku tiiva alla.

Potentsiaalse tuleviku ilmutus. Tartu Kunstimaja monumentaalgaleriis avatud Jaanus Samma isikunäitus „Muster“ pakub mõnusalt õrritava Eesti homonatsionalismi visiooni. Galerii seintel ripuvad kaunites ümmargustes raamides rahvuslike ornamentidega joonistused, mis võinuks, nagu on märkinud Andreas Kalkun näituse saatetekstis, vabalt kaunistada Pätsi kabinetti või mõnda stalinistlikku kultuuripaleed. Aga folklorist Kalkun teab ka täheldada, et kuigi Pätsi ajal Eesti Rahva Muuseumi kokku toodud XIX sajandi rõivaid hakati nimetama rahvarõivasteks, ei olnud neid kaunistanud mustrid jäänud rahvusvahelistest trendidest puutumata ega ka immuunseks edaspidiste mõjude suhtes. „1926. aastal välja antud Voldemar Pätsi „Eesti rahvariie ja ornament“ oma mustrilehtedega, kus just lillornament oli aukohal, sai Kunsttööstuskoolis justkui õpikuks, kust neid kopeeriti lugematutesse kohtadesse,“ kirjutab Kalkun. Ja nii tekkis muster, mis jäi tähistama autentset Eesti asja nii siin kui ka paguluses.

Jaanus Samma näitus mõjub kui ilmutus potentsiaalsest tulevikust, esitledes geiutoopilist versiooni minevikust. Tunnet, et vaatleme justkui mineviku representatsiooni, võimendab näituse muuseumlik kujundus: ühesugustes raamides joonistused on korrapäraselt seintele riputatud ning ruumi keskele on klaasvitriini alla hoolikalt asetatud pärimuskultuuri esemed.

Lähemal vaatlusel selgub, et filigraansed ja värvikirevad rahvuslikud lillornamendid seintel ääristavad – tõstes need seega sümbolsele aukohale – meeste aluspükse. Valdavalt on need koguni San Francisco fetišitele orienteeritud geikogukonna sümboliks saanud tagumikku paljastavad *jockstap*id. Kubemeosa katvad ja kannikaid esile tõstvad püksikud disainiti XIX sajandi lõpu Ameerikas õrnade elundite kaitsefunktsiooni silmas pidades, sest see oli teatud spordialade või tööde puhul oluline. Tänapäeval võib seda

tüüpi aluspesu leida aga paljude, eriti geide ja biseksuaalsete meeste garderoobist.

Klaasvitriinis paistavad olevat esmapilgul armsad tikanditega kaunistatud pärandobjektid, mida oleme harjunud nägema mõnes etnograafiamuuseumis. Välja on pandud ERMist laenatud tanud – eesti talunaiste abieluseisusele viitavad peakatted. Nendega kõrvuti lebavad vitriinis aga ka geimaskuliinsusele viitavad *jockstrap*’id, samuti kaunistatud tuttavlike lilltikanditega. Kui seda pilti vaataks inimene, kes pole üles kasvanud reproduktiivse heteronormatiivsuse sees, siis ilmselt ei teeks ta vahet, milline on originaal ja mis on *fake*. Kõik need paistavad olevat ühtmoodi olulised materiaalse mälu kandjad, siin väärikalt klaasi all.

Pärandi kujunemise moraalne telg. Kas pole aga rahvarõivamustrid tegemas *comeback*’i? Võib-olla juba mõne aasta pärast on Kihnu seelik ja nahkpastlad see trendikas *outfit*, millega tiksuda Telliskivis õllebaaris ja väisata Noblessneri kunstigaleriisid. Ja kui Eesti LGBT-kogukond hoiaks oma vikerkaarevärvilist lippu kohe hästi kõrgel ja Eesti ühiskond hüüaks kooris hurraa kõigile ühiskonda rikastavatele vähemustele, kaasates nad rõõmsalt oma rahvapäraselt triibutatud kõigi Eestisse, võiks ju tõesti ette kujutada Jaanus Samma näitust aastast 2035, kui kõrvuti XIX sajandi naiste tanudega lebab klaasvitriini all tikanditega kaunistatud *jockstrap*-ülikond mõnest hiljutisemast geipulmast.

Selline visioon, nagu ka kogemus Jaanus Samma monumentaalgalerii näituselt 2021. aastal tundub küll ahvatlev, aga on seejuures kurva varjundiga. On ju teada, et geikogukonna kultuuripärandist pole peaaegu mitte midagi säilinud ajast enne 1990ndaid – sest „Nõukogude Liidus polnud seksi“³, alternatiivsest seksuaalsusest rääkimata.⁴ Ja seda vähestki, mis on varasemast teada, saadavad pigem valu, häbi ja ühiskonna halvaks panu kui rahvusliku uhkuse oreool. Kuigi, nii nõukaaegseid homoseksuaale kui ka dissidente võiks ju ühtmoodi vabadusvõitlejaks pidada.

Lisaks teame, et isegi kui homofoobilised hoiakud jäävad ühiskonnas üha enam tagaplaanile ja eesti LGBT+ spektri inimeste põhilised õigused saavadki lähitulevikus tagatud, jääb selline muster, mille Jaanus Samma on kuvanud, ilmselt veel pikaks ajaks utoopia sfääri.

Antropoloogid Kristin Kuutma ja Aet Annist on näidanud,⁵ et pärandi kujunemisel on lisaks ajalis-ruumisele mõõtmele oluline ka moraalne telg, millega pannakse paika sobiv pärandi allikaajastu (näiteks XX sajandi alguse Eesti Vabariigi periood), aga ka see, kellel on õigus pärandisse panustada. Kui üha enam on tunne, et rahvuslik sümbolika ja sini-must-valge on ühe erakonna poolt kaaperdatud, siis seda enam tuleks rahvuslust rakendada kontranarratiivide hüvanguks – et need armsad mustrid võiksid tõesti kaunistada ka LGBT+ kogukonna sümbolressurssi, muutes seeläbi nemadki rahvuslikeks subjektideks.

Ent homonatsionalismil on teinegi varjund – selle hinnaga tõrjutakse paratamatult teisi. Ühelt poolt kujundab see riigile kasulikku homoseksuaalset identiteeti, teiselt poolt instrumentaliseerib seksuaalvähemuste õigused imperialistliku domineerimise vahendina. Olgugi et seksuaalvähemuste pidamine rahvuslikeks subjektideks on minu meelest igati normaalne, on sellisest suhtumisest saanud ka tsiviliseeritud ja vaba ühiskonna märk. See võimaldab aga esile tõsta teatud tüüpi õigeid seksuaalvähemusi, kes on edukad, rikkad ja ilusad, täidavad oma reproduktiivset kohustust riigi ees näiteks maksude maksmise näol. Neil ei teki ka „kummalist kihku“ oma sugu vahetada. Ühtlasi võimaldab homonormatiivsus näpuga viibutada tagurlike ühiskondade suunal, võita roosapesu⁶ kaudu odavat populaarsust.

Representatsioonipoliitika. Ent Ida-Euroopas, kus seksuaalvähemuste avalik diskursus tekkis alles 1990. aastatel, on homonormatiivsed nähtused tekitanud sügavaid poliitilisi pingeid. Neoliberaalse majanduspoliitika taustal süveneva ebavõrdsuse tingimustes saab Euroopa väärtusmaailma homopropaganda hõlpsalt rakendada

Filigraansed ja värvikirevad rahvuslikud lillornamendid seintel ääristavad – tõstes need seega sümbolsest aukohale – meeste aluspükse.

Marje Eelma

---

populistlike ideede ette. Eestis kerkisid need pinged teravalt esile pärast kooseluseaduse vastuvõtmist 2014. aastal ning (loodetavasti) kulmineerusid möödunud aastal otsusega läbi viia abielureferendum. Sest kui Euroopa Liit teeb homopropagandat, tuleb siinsed punased – või siis sini-must-valged – jooned selgelt paika panna.

Seda tabavam on Jaanus Samma väljapanek, mis tõstab homoseksuaalsuse fetišeeritud kujul esile samamoodi, nagu armastavad meie rahvuslikku kultuuripärandit fetišeerida ja äraspidiselt representeerida paremäärmuslikud jõud. Rahvuslikke mustreid fetišeeritakse, tegemata vahet, mis on originaal ja mis *remix*, *fake*, odav koopia – nagu näiteks traditsioonilise perekonna mõte. Aga trikk seisneb selles, et mõlemad – nii originaal kui ka kallutatud huvisid teeniv *remix*, nii autentsed tanud ERMi kogudest kui ka läbinisti võltsid *jockstrap*’id – on võimelised tekitama ühtmoodi tugevaid afekte, looma tähenduslikke mustreid ning potentsiaalselt tekitama ka õige Eesti asja tunnet.

Reproduktiivne heteronormatiivsus on iga rahvusriigi keskseid ideid. Ebavõrdsust taastotev mehhanism on vahetult seotud representatsioonipoliitikaga: millist elu, millist kooselu vahendatakse, keda kujutatakse positsioonil, kus on voli juhtida, rääkida, visioneerida, domineerida, ja keda pole sellel pildil üldse näha.

Kui mõne meelest teebki kunstnik oma provokatiivsete töödega kellelegi haiget, asetades pühad rahvuslikud mustrid kõrvuti homoerootiliste fetišitega, siis võib-olla oleks aeg vaadata hoopis neid mustreid, mis on osa inimesi välja tõrjunud sellelt lilleliselt tikandilt nimega Eesti. Oma väljapanekuga osutab Samma paljudele haiget saanud inimestele eilsest, tänasest ja homsest, kelle kogemused rahvuslikus kultuuripärandis ei kajastu ning kelle sobivus olla rahvuslik subjekt, olla eestlane, on siiani mõne meelest küsitav.

1 Jaspir K. Puar, *Terrorist Assemblages: Homonationalism in Queer Times*. Duke University Press, 2011.

2 Lisa Duggan, *The Twilight of Equality?: Neoliberalism, Cultural Politics, and the Attack on Democracy*. Beacon Press, 2004.

3 Käibefraasiks kujunenud lause ütles esmakordselt välja Ljudmila Ivanova 1986. aastal otse-eetris ühes televestluses, mida vahendati korraga Nõukogude Liidu ja Ameerika Ühendriikide televaatatajatele. Ivanova ütles küll, et Nõukogude Liidus pole seksi televisioonis, aga kuna öeldu tekitas suurt naerukahinat, polnud lause lõppu kuulda ja nii kinnistus müüt, milles ometi on kübe tegelikkust.

4 Muidugi oli. Seda on ka kujutanud Jaanus Samma oma varasemas loomingus, kõige silmapaistvamalt esindades 2015. aastal Eestit Veneetsia biennaalil projektiga „NSFW. Esimehe lugu“.

5 Aet Annist, Kristin Kuutma, *Rahvusluse moraalne aegruum*. – Vikerkaar 2018, nr 7.

6 „Roosapesu“ (*pinkwashing*) termini võttis kasutusele ajakirjanik Sarah Schulmann aastal 2011, kirjeldades Iisraeli geisõbralikku poliitikat, mida rakendati palestiinlaste stigmatiseerimise hinnaga.